

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015

December 2015

www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

MANASTIR ŞEHRİNİN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU (1482-1615)
THE SOCIAL AND ECONOMIC CONDITON OF THE CITY OF MANASTIR (1482-1615)

Nurullah KARTA*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu dünyanın önemli bir coğrafyası olarak kabul edilen Balkanlarda kurulmuş ve yüzyıllar boyunca söz konusu bu coğrafyada kendine has yönetim anlayışı ile yeni bir kültür ve medeniyete yol açmıştır. Osmanlılar bu yönetim anlayışını Balkanlarda hakimiyeti altına aldığı her yerleşim birimlerinde istisnasız uygulamıştır. Bu uygulamaları içerisinde yer alan şehirlerden biride Manastır şehridir. I. Murad döneminde Kara Timur Paşa tarafından 1385'de Osmanlı yönetimine dahil olan Manastır, bugün Makedonyalıların Bitola diye adlandırdıkları şehir çevresinde manastır kalıntılarında dolayı Manastır adı ile anılmıştır. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, Osmanlılar hakimiyeti altına aldıkları her yere büyük bir canlılık kazandırmaları yanı sıra şehirlerin imar edilmesinde ve ekonomik hayatın canlanmasında önemli uygulamalar ortaya koymuşlardır. İncelemeye çalıştığımız Manastır şehri Osmanlı medeniyetinin izlerini taşımaktadır. Kimi batılı yazarların menfi olarak ileri sürdükleri Osmanlıların Balkanlarda hakimiyet kurdukları dönemlerde Balkan şehirlerinde bir ilerleme göstermedikleri tam tersine şehirlerin sosyal ve ekonomik hayatında bir gerileme yaşandığına dair bilgi ve belgeye dayanmayan temelsiz iddialarına da bir cevap olacak şekilde Manastır şehrinin sosyal ve ekonomik durumu, askeri ve idari yapısı ele alınıp şehrin hızla gelişerek bir merkez haline geldiği tespit edilmesiyle birlikte, Makedonya'nın batısında yer alan ve Müslümanlarında yoğunlukla yaşadığı bu şehirde Osmanlı-İslam eserlerinin mevcudiyeti hakkında da bir değerlendirmede bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Manastır, Sosyal-Ekonomi, Osmanlı, Askeri ve İdari.

Abstract

The Ottoman Empire was founded in the Balkans, a region accepted as an essential place, and led to a new culture and civilization with an understanding of administration of its own on this said geography. The Ottomans carried out this kind of an administration in every settled area that they gained ascendancy over unexceptionally. The city of Manastır is one of these cities that took place within these enforcements. The city of Manastır, which was merged into the rule of the Ottomans by Kara Timur Pasha in 1387, is termed as Manastır because of the ruins found in the environs of the city that Macedonians call Bitola. As it is mentioned above, Ottomans brought in great vivacity to the places they gained ascendancy over, besides, they also displayed important applications in building up the city and regenerating the economic life. Some western writers negatively put forward that Ottomans never showed a development in the the Balkan cities where they came into power. They also groundlessly claimed that there happened much regression in terms of social and economic life in the cities. In this paper, we attempt to come up with an answer by trying to treat the social and economic condition, military and administrative structure of the city of Manastır. We will also try to determine that the city became an important center by developing rapidly. On the other hand, we will also evaluate the presence of the Ottoman-Islamic works in this city where muslims densely live situated west of Macedonia.

Keywords: Monastery, Social- Economics, Ottoman, Military and Administrative.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi farklı aşamalardan geçerek ilk çağlardan bu yana dünyada çeşitli uygarlıkların kurulmasına vesile olmuştur. Bu uygarlıklar aynı zamanla kendi milli tarihlerini oluşturma yönünde de seyretmiştir. Yaşanılan coğrafi yer, komşuları ve bunların sosyal ve kültürel yapısı toplumların tarihlerini derinden etkilemiştir (Artun, pdf).

Dolayısıyla Osmanlı Devleti de başlangıç da dünyanın önemli bir coğrafyası olarak kabul edilen Balkanlarda kurulmuş ve daha sonra Anadolu'yu da hâkimiyeti altına alarak yüzyıllar boyunca söz konusu bu coğrafyalarda kendine has yönetim anlayışı ile yeni bir kültür ve medeniyete yol açmıştır. Aslında Balkanlar ile Türklerin münasebeti oldukça derinlere dayanmaktadır. "Balkan" sözcüğü "üzeri sık ormanla kaplı dağ" anlamına gelen Türkçe kelimedenden neşet etmiştir. Bölgeye bu adın Osmanlılar, tarafından verildiğine dair bulgular mevcuttur (Castellan, 1972).

Manastır ve çevresine ilk kez Türklerin İskitler sonra, Hun, Avar, Bulgar Türk boyları bölgeye yerleşmeye başlamış ve IX. yüzyılda da Balkanlarda ortaya çıkan bir başka Türk boyu Peçenekler olmuştur (Kafesoğlu, 1972). Bu dönemde bölgeye ulaşan diğer Türk boyları ise Uzlar ve Kumanlardır. Bunu takiben Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti döneminde de Balkanlarla Türklerin ilişkileri devam etmiştir. II. Keykubad zamanında Bizans yönetimi ile iyi ilişkiler kurulmuş ve Dobruca bölgesine Sarı Saltuklu

* Yrd.Doç.Dr., YYÜ.Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı

Türkleri yerleştirilmiştir. XIV. Asırdan itibaren de Osmanlı Türkleri Balkanlara gelip yerleşmiş oldukları görülmektedir (Tufan, 1995 : 11-12).

Beş asırdan fazla Osmanlıların hakimiyetinde kalan bölgede ciddi bir değişim ve dönüşüm söz konusudur. Özellikle bölgenin nehir, göl, dağ, yayla, tepe, vadi, köy, şehir ve diğer yer adları Türkleşmiş; atlar çoğalmış, üretime yönelik olarak ipek, haşhaş, pirinç başta olmak üzere diğer tarım ürünleri yaygınlaştırılmıştır (Tufan, 1995: 3). Osmanlılar hâkimiyeti altına aldıkları yerleşim alanlarına büyük bir canlılık kazandırmaları yanı sıra şehir manasına gelen kaza kavramını kullanarak şehirlerin imar edilmesinde ve ekonomik hayatın canlanmasında önemli uygulamalar ortaya koymuşlardır. Aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağımız Manastır Şehri Osmanlı medeniyetinin izlerini taşımaktadır. Kimi batılı yazarların menfi olarak ileri sürdükleri Osmanlıların Balkanlarda hâkimiyet kurdukları dönemlerde Balkan şehirlerinde bir ilerleme göstermedikleri tam tersine şehirlerin sosyal ve ekonomik hayatında bir gerileme yaşandığına dair bilgi ve belgeye dayanmayan temelsiz iddiaların aksine Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına aldığı yerleşim alanlarını daha mamur hala getirmiştir. Bu dönemde Sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan en önemli alanlar hiç şüphesiz şehirlerdir. Köylere göre ulaşım, sağlık, eğitim, yönetim, din, ekonomi açısından farklı olan şehirler bir ülkenin uygarlık düzeyinin ve sosyo-ekonomik yapısının belirleyicisidir. Camiler, kaleler, çarşılar ve mahalleler Osmanlı şehirlerinin ana unsurlarıdır. Şehre ihtişam kazandıran ve kırsal bölgelerden ayrılan önemli özelliklerindendir

1. MANASTIR ŞEHİRİ'NİN FETHİ VE İMARI

Makedonya'nın güneybatısında 2600 m. rakımlı Pelister dağı eteğinde denizden 590- 680 m. yükseklikte eğimli bir yüzeyde yer alan Manastır, Vardar ırmağının kollarından Karasu'ya dökülen Drahor (Dragor) çayı kıyısında yer almaktadır (Prifti, 2003:562-563). Makedonca Bitola, Sırpça Bitolj, Bulgarca Bitolja, Yunanca Monastir veya Manastiryon, Rumence Toli-Monastir şeklinde adlandırılan (İdrizi, 2008:17) ve Arnavutça ve Türkçe de Manastır olarak söylenen şehir, bugünkü Makedonya Cumhuriyetinin ikinci büyük şehridir. Makedonca'daki Bitola adı, "Manastır" anlamına gelen eski Slavca "Obitel" kelimesinden neşet ettiği ve zamanla bu kelime Bitel, Bitola şekline dönüşmüştür yönünde görüşler bulunmaktadır. Manastır, Ege'den Adriyatik'e uzanan ve Yunan Yarımadasını tabanından kesen Roma döneminde İmparatorluğun iki başkenti olan Roma ve Konstantinopolis'i biri birine bağlayan ve çok büyük bir öneme sahip olan Via Egnatia (Egnatia yolu) olarak bilinen doğu-batı yolunun tam ortasında yer almakla birlikte Arnavutluk'a açılan kapı konumundadır (Nureski, 2014 : 63-102). Şehrin tarihi VI. yüzyıla kadar gitmektedir. Osmanlı öncesinde Makedon Krallığı, Büyük Roma İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu, Sırp Krallığı ve Bulgar Krallığı hâkimiyetinde kalmıştır. Manastır'a ilk Osmanlı akını, Aydınoğlu Umur Bey'in Trakya'ya 1332 yılında yapmış olduğu deniz seferiyle gerçekleşmiştir. Ancak şehir I. Murad döneminde 1382-1383'te fethedilerek Manastır adıyla anılmaya başlamıştır.. Adriyatik kıyıları ile Rumeli'nin iç bölgeleri arasındaki güzergah üzerinde olduğundan Osmanlılar'ın Balkanlar'daki önemli ekonomik merkezlerinden biri haline gelmiştir (Prifti, 2003 : 562-563). Katip Çelebi, Channüma adlı eserinde ve Evliya Çelebi'de Seyahatname'sinde Osmanlıların I. Murat döneminde 1382 yılında Rumeli Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa tarafından fethedildiğini ileri sürmektedirler (Katip Çelebi, 1971 : 90; Evliya Çelebi, 2003 : 394-395; Uzunçarşılı, 1988 : 175; Tefvik, 1327 : 27). Ancak, bu dönemde Osmanlıların Makedonya bölgesini kesin olarak hakimiyetleri altına alamadıkları ve bölgenin sık sık el değiştirdiği bilinmektedir. Krum Tomoski ise 1392 yılında Manastır Osmanlıların eline geçtiğini vurgulamaktadır Tefvik, 1327 : 26). Manastır'ın fethi hususunda farklı rivayetler olsa da, Manastır kısa bir süreliğine Osmanlıların elinden çıkmış ve XIV. yüzyılın sonlarına doğru 1385'te Osmanlı hâkimiyetine girdiği ve Anadolu kenti görünümünü almaya başladığı yönündedir (Prifti, 2003 : 562-563).

Manastır adının nereden geldiği konusunda da değişik rivayetler ileri sürülmüştür. Drahor suyunun sağ tarafında yer alan bir kilise ve bu kiliselerin giderlerini karşılamak üzere bir değirmen ile Drahor suyunun sol tarafında bulunan yirmi dokuz kilise ve kiliselerin giderlerini karşılamak üzere birçok değirmenin bulunduğu, Hıristiyan ahalinin de Yortu günlerinde buradaki kiliselere gelerek ayin yaptıkları, Manastır adının da bu kiliselerden alındığı ileri sürülmektedir (Tefvik, 1327 : 27).

Diğer bir rivayete göre Manastır'da bulunan Kara köprü'nün sağ başında büyük bir kilisenin var olduğunu ve bölgedeki bütün Hıristiyanların buraya gelerek Yortu ayinlerini yaptıklarını, bu yüzden şehre Manastır isminin verildiği belirtilmektedir. Manastır şehri ile ilgili olarak dile getirilen tanımlamalardan bir diğeri de Manastır şehrinin eski yerinde yetmiş iki kilisenin mevcut olduğu, bu kiliselerin her birinin kendi su kanalları bulunduğu ve bu su kanalları yoluyla birbirlerine bağlandığı şeklindedir (Çağ, 2010 : 25).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 530 yıl Balkanlar'da hâkimiyet sürmesi, bu kadar uzun bir süre burada kalması üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Osmanlı fethi zorla veya kanla değil çoğu defa uzlaştırıcı, barışçı siyaset sayesinde gerçekleşti ve bu aynı zamanda İslami şer'i hukukun gayrimüslimlere karşı uygulamada büyük itina gösterilmesinden kaynaklanmaktaydı (Emecen, 1994 : 13).

Türkler Balkanlarda hakimiyetlerini sağlamlaştırdıkça, bölge ekonomisinin geliştirilmesine yönelik olarak verimliliğin ve tarımın artması doğrultusunda toprağı yoksul köylülere dağıtmıştır. Aynı zamanda Ortodoks kilisesine karşı koruyucu bir politika gütmüştür. Ortodoks kilisesinin bütün imtiyazlarını tanımış kilise hiyerarşisine devlet içinde yer verildiği gibi manastırların işleyişini Osmanlı öncesi devletlerde nasıl ise, o halde bırakmıştır (İnalçık, 1993 : 17). Bu yönüyle de halk onları kurtarıcı gibi karşılamıştır. Osmanlı yönetimine dâhil olan Manastır ve çevresi Osmanlı iskân politikası gereği imar edilmeye çalışılmıştır. İlerleyen başlıkta ele alacağımız üzere yeni mahallelerin oluşmasına hız verilmiştir. Özellikle II. Murat ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde iskân politikalarının ağırlık kazanması tahrir defterlerinin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Şehre Anadolu'nun Karaman vilayeti ve Ankara çevresinden Türkmen aşiretleri¹ getirilerek yerleştirilmiştir. Şehre yerleştirilen söz konusu aşiretler kendilerine has toplum düzenlerini, kültür ve sanatın her dalını, örf ve adetlerini de getirmişlerdir (İbrahimgil, 1998 : 109-123). Dolayısıyla, şehrin iktisadi, sosyal ve kültürel dokusu geleneksel Türk-İslam anlayışına göre şekillenmiştir.

Manastır Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra Rumeli Beylerbeyliğine bağlı vilayet merkezi olmuştur. XVI. yüzyılın ortalarına doğru 1545'te "nahiye-i Manastır der-liva-i paşa" (BOA, TD. 149 : 353)² şeklinde kayıttan anlaşılacağı üzere Manastır sadece Paşa sancağına bağlı bir kazaydı (BOA, 370 : 4-5)³. Ancak, çevredeki köyler vezir haslarına bağlıydı (Gradava, 2002 : 916-924). 1839 Tanzimat Fermanı sonrası Manastır, eyalet olarak teşkilatlandırılarak 1844 yılına kadar Rumeli'nin merkezi konumundadır. 1867 yılında Selanik eyaletine bağlı sancak haline dönüştürülmüş kısa bir süreliğine 1873 yılında vilayet olmuştur. 1877-1879 yılları arası yine Selanik'e bağlı bir sancak haline getirilen Manastır, 1912 yılında Osmanlıların elinden çıkmıştır.

Çalışma Osmanlıda şehirleşme ve bu bağlamda Manastır şehrinin mahalleleri, nüfus dağılımı, meslek grupları ve şehrin sosyal iktisadi konumu değerlendirilecektir.

2. OSMANLIDA ŞEHİRLEŞME

Şehirlerin oluşumunda, ilk çağlardan itibaren nüfus, gerek çevreye ve gerekse gelişmişliğe etkisi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir olgu olarak görülmektedir. Nitekim herhangi bir sahada, insanın çevre üzerindeki etki derecesi, öncelikle nüfus miktarı ve yoğunluğuna bağlı olmakla beraber; nüfusun ekonomik, kültürel ve teknik seviyesi de bu açıdan önemlidir. Bu bağlamda Osmanlılarda da şehir kavramının en gözde kriterlerinden biri olarak nüfus göze çarptığı gibi, yerleşim biriminin ekonomisi, idari işlevi gibi özelliklerine de bakılması isabetli olacaktır (Üstündağ, 2005 :149-167).

Bunun dışında pazar etkinliklerinin varlığına işaret eden vergilerin toplandığına dair bilgilerin elde edilebilmesi ve yerleşim birimindeki nüfusun çoğunluğunun tarım-dışı uğraşlarla ilgilendiği, geçimini bu yoldan temin ettiği hususları da içermektedir (Faroqhi, 2000 :12; Üstündağ, 2005 : 153). Bu tanımlamalar doğrultusunda bir yerleşim yerinin insanları gerekli bütün maddeleri kendileri elde etmeye kalkışmayıp, işbölümüne tâbi olarak tarım dışı mal ve hizmet üretiyorlarsa ve bunları pazarlarda satıyorlarsa, o yere kasaba veya şehir denilmektedir (Ergenç, 2012 : 116). Şehir kavramına bu şekilde yaklaşıldığında Osmanlı şehrinin özelde de incelemeye çalıştığımız Manastır şehrinin Avrupa ile Asya şehir modellerinin özgün bir sentezi olarak ifade edilebilir (Baykara, 1999 : 528-535). İmparatorluğun hemen hemen tüm kurumlarında ve sistemlerinde olduğu gibi Türk, İslam ve Bizans mirasından etkilenen, ancak hiçbirine tam olarak benzemeyen bir anlayış şehir ve şehirleşmede kendini göstermiştir. Osmanlı şehri; Selçuklu dönemi kent kültürünün bir devamıdır şeklinde görüşler olsa da, devletin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen zaman diliminde Osmanlıların kendilerine has kültürlerini yerleştirmeye çalıştıkları süreç olarak kabul edilmektedir. Takriben elli yıl içerisinde tam olarak Osmanlı'nın oluşturduğu özgün bir yapı ortaya çıkmıştır (Akdağ, 1995 : 27-28). Bu bağlamda Osmanlılar tarafından fetih sonrası imar edilmesi ve mümbit alanların şenlendirilmesi bakımından Manastır şehri Osmanlı şehir yapılanmasının genel karakteristik özelliklerini taşımakta olup, cami, mescit ve çarşı etrafında kümelenildiği görülür. Camiler bu yapılanmada daha fazla ön plana çıkmaktadır. Çünkü, camiler ve mescitler bugünkü gibi yalnız beş vakit namaz için açılıp kapanan yapılar değildi. En önde gelen özellikleri namaz kılınması dışında ilim ve fazilet sahibi bir dersiam bulunur, bütün halka tefsir, hadis, fıkıh ve akait ile ilgili dersler verirdi (Yüksel, 1998 : 169-170). Mescitler daha çok mahalle cemaatine ve çarşı esnafına yönelik olurken, camiler genelde şehrin en önemli yerlerinde yer alırlar. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz Manastır camileri de genel olarak diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu şekilde bütün şehirde yaşayanlar şehre gelen insanlara ve pazara gelen köylüye hitap eder, dini ve sosyal fonksiyonları yanı sıra halkın iletişim kurmasında ve bilgilendirilmelerinde de rol oynardı (Ergenç, 2012 : 208). Bu yönüyle Osmanlı şehrinin odak noktasını teşkil etmektedir (Üstündağ, 2005 : 154).

¹Anadolu Karaman Vilayetinden gelenler genel olarak Edirne, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde iskân edilmişlerdir. Ayrıca, Manastır'ın Kayalar Ovasındaki Türk köyleri ve Manastır Ovasındaki Kınalı, Mescitli, Budaklar, Kanatlar, Şerifeler, Hasanobalar ve Musaobalar gibi Türk aşiretlerinin adları tahrir defterlerinde yer almaktadır.

² BOA,TD,(Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterinin kısaltılmış şekli).

³ 370 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri, (937/1530), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara tıbbi basım.

3. MANASTIR MAHALLELERİ VE NÜFUS

Manastır mahalleleri ve nüfusunu tespit etmek üzere, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Manastır Şehrine ait 1482, 1523, 1545 ve 1615 “ Mufassal Tahrir Defterleri”⁴ esas alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan mahallelerin oluşumu ve işleyişine geçmeden Osmanlı İmparatorluğu’nda tahrir defteri ne anlama gelmektedir ve nasıl bir fonksiyon üstlenmiştir? Kısaca ifade edilecek olunursa, arazi tahrir sistemi Osmanlılardan önce İslam devletlerinde, Türk-İslam ve Moğol devletlerinde de uygulandığı görülmektedir. Bu sistemin Osmanlı devletine Orhan Bey döneminden itibaren girdiğine dair bilgiler bulunmakla birlikte, Osmanlı tahrir defterlerini gerek içeriği, gerekse doğruluğu ve uygulanışı bakımından, gerekse defterde kullanılan kayıt yöntemi, kısaltma, referans usulleri bakımından 15. Yüzyılda Avrupa’da görülen benzeri örneklerden daha karmaşık ama daha gelişmiş örnekler ihtiva etmektedir (İnalçık, 2009 : 218). İlk kez fethedilen yerlerde uygulanacak idari teşkilat ve sistem çerçevesinde, tayin olunan heyetler marifetiyle nüfus, arazi ve emlakın tespit ve kaydedilmesi işlemi yapıldı. Bu işleme tahrir ve bilgilerin kaydedildiği deftere de **tapu tahrir defteri** denilmiştir (Pakalın, 1993 :376). Kayıtlar düzenli olarak tutulur ve bir bölgenin fethedilmesi ardından hemen tahrir yapıldı. Vergi gelirlerinde ki artış-azalışlar yada yeni bir padişahın tahta çıkması gibi sebeplerle de fasılalı olarak 10-15 bazen de 30 yılda bir tahrir işlemi yenilenirdi.

Tahrirde şehir, kasaba, köy ve çiftlikler birer birer dolaşarak buralarda oturan vergi mükellefleri, içlerinde vergiden muaf olanlar varsa hangi vergiden ne sebeple muaf oldukları yazılır; bunun yanında topraklı ve topraksız köylüler, evli ve bekar haneler, meslek gurupları, ilmiye mensupları, ihtiyar ve sakatlar ayrı ayrı kaydolunurdu. Her şehir, kasaba ve köyün merası, ormanı, korusu, yaylağı, kışlağı, çayırı nevine göre gösterilerek yetiştirilen mahsuller ve senede vermekle mükellef olunan vergi miktarı ve bütün nüfus ve gelir kaynakları tamamıyla deftere yazılırdı (İnalçık, 1987 : XIX). Osmanlı’da tahrir usulü 16. asır sonuna kadar muntazam bir şekilde devam etmiştir. Bu doğrultuda söz konusu Manastır’a ait mufassal tahrir defterleri incelendiğinde, şehirde üretilen mahsulleri, alınan vergileri, pazar ve gümrük yerlerini mahalle isimlerini ve burada yaşayan hane sayısı, halkın ekonomik durumu, dini, yönetici, tüccar ve hırfet erbabı tespit edilebilmektedir.

Mufassal tahrir defterleri çerçevesinde değerlendirmeye tabi tuttuğumuz Manastır şehrinin yaklaşık 133 yıllık bir dönemi incelenecektir. Kayıtlarda, kimi mevcut mahalleler ortadan kalkarken yeni isimlerle mahalleler kurulmuştur. Yukarıda da söz edildiği üzere, bu mahallelerde kayıtlı bulunan kişilerin isimleri, hane sayısı, meslek sahibi, esnaf-tüccar, dini ve yönetici gibi benzeri görevlilerin kayıt altına alındıklarını tespit edilebilmektedir. Ayrıca vergi mükellefi olanların dışında mücerred (bekar), topraksız erkek çocukların kayıtları yanı sıra gayrimüslim bive adı ile kayıtlı vergi mükellefi olan dul kadınlarda kayıt altına alınmıştır (BOA,TD 149 : 364-365; BOA,TD 232: 405-406; BOA,TD722 : 20).

Bir diğer husus da, mahallelerde görevli imamlar ile gayrimüslim cemaatlerin dini liderleri etkin bir durumda olup, halkın dini hayatında ve mahallenin yönetiminde söz sahibiydiler (Karta, 2015 : 182-192). 1482 ve 1615 yılları arasında Müslüman Nüfus artarken bu artışa paralel olarak cami ve mescit sayısında da bir artış gözlenmektedir. Mahallelerde yiğitbaşı ve kethüda ve muhassıl gibi görevliler bulunmakta olup, imama yardımcı olurlardı. Avarız vergilerinin toplanmasında ve asayişin sağlanmasında da önemli bir işlevi yerine getirmekteydiler (Ergenç, 2012 : 120).

Manastır mahallelerinin isimleri genelde fetheden veya fethinden sonra mahalleyi kuran, gazi ve şehit olanların adını taşımakla birlikte meslek sahibi olan kimselerin adıyla da kaydedilmiştir. Örneğin; Kasım Çelebi Beg, Yörük Ali, Davut Saraç, İyne Beg, Hamza Beg, Sinan Beg, Firtüz Subaşı, İshak Çelebi, Yakub Beg mahalleleri gibi. Ayrıca, 1482’de Müslüman mahallelerden; Cemaat-ı İlaldı, Debbağ Hamza, Veled-i Bostancı, Hamza Sinan, Kırac Bey, Davut Saraç, Yörük Ali ve İsmail adlı mahalleler 1523, 1545 ve 1615 tarihli kayıtlarda yer almamaktadırlar. Muhtemelen bu mahallelerin adları değişmiş, yada yerlerine yeni isimlerle mahalleler kurulmuştur (BOA.TD.16m,s.775-781).

Gayrimüslim mahallelerden Turko Dolne, Yundlu, Kaliçe/Kalçe, Karaca Bey ve Kara mahalleleri 1482’de kayıtlarda yer almalarına rağmen, 1523, 1545 ve 1615 tarihlerinde yer almamaktadırlar. Bu mahallelerinde bazılarının ismi değişmiş olabileceği gibi Örneğin, Yundlu Lukaç ismini almış diğerleri de muhtemelen yerleşim alanı olmaktan çıkmış olabilirler. 1523 tarihli Koço-Dimo, Rul-Nikola ve Turbe adı ile kayıtlı gayrimüslim mahallerinde birer baştine bulunmaktaydı. Bu görevlilerde tıpkı Müslüman mahallelerde bulunan yiğitbaşı gibi dini görevlilere yardımcı olurlardı. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da Manastır şehrine ait tahrir defterlerinde hane kayıtlarının baba adları yazılırken oldukça fazla Abdullah

⁴BOA,TD.16m:775-786; BOA,TD.149:353-367; BOA,TD.232:398-409; BOA,TD.722:12-25. Ayrıca aşağıda Tablo I-II’de gösterilen Müslüman ve gayrimüslim mahalleler ve bunların hizalarında yer alan tarihler H: Hicri tarihi ve M: Miladi tarihleri gösterdiği gibi; h. : hane’ye, m.: mücerred’e (bekar) ve b: bive’ye (vergi mükellefi kadın) işaret etmektedir.

adına rastlanılmaktadır. İslam dinini kabul eden kişilerin ilk etapta bu adı aldıkları bilinmektedir. Haliyle, ihtida hareketlerinin yoğu olduğu söylenilebilir.

Mahalle adlarına göre, hane bazında nüfus dağılımına bakıldığında 1482'de 11 Müslüman, 8 gayrimüslim mahalle bulunmakta olup, Müslüman nüfus 400 hane 2 mücerred (bekar) ile 222 gayrimüslim hane olmak üzere toplam 622 hane idi. Genel kabul gören görüşe göre Osmanlıda bir hane 5 kişiden oluşmaktadır (Göyünç, 1970 : 331-348). O halde, $622 \times 5 = 3110$ hane buna 2 de mücerred kişiler ilave edildiğinde bu tarihte şehrin nüfusu tahmini olarak 3112 kişidir. Manastır bu nüfus ile Balkanlarda orta büyüklükte bir şehir konumunda olduğu ifade edilebilir. 1523'de ise mahalle sayısı artarak Müslüman mahalle 21, gayrimüslim mahalle 12'ye çıkmış ve Müslüman hane sayısı 843 ve 182 mücerred ile 249 hane gayrimüslim kaydedilmiştir. Bunların 49 hanesi Yahudi 10 hanesi de çingane cemaatıdır. 11 mücerredin de 6'sı Yahudi ve 18 bive (dul kadın/vergi vermekle mükellef) olmak üzere toplam 1091 hane 193 mücerred ve 18 bive olmuştur. Bu tarihte de şehrin nüfusu artarak 5666 kişiye ulaşmıştır. 1545'de 22 mahalle Müslüman ve 14 mahalle gayrimüslim kaydedilmiştir. Bunun 302 hanesi ve 96 mücerred Müslüman; 173 hane gayrimüslim ve 31 gayrimüslim mücerred 59 hane Yahudi ve 26 Yahudi mücerred, 17 hane Çingane ve 4 Çingane mücerred ile 5 bive gayrimüslim yazılmış, toplam 551 hane 117 mücerred ve 5 bive bulunmakta idi. 1545'te toplam nüfus 2905 kişidir. Bu dönemde mahalle sayısında artış olsa da nüfus olarak bir azalış söz konusudur Bu durum muhtemel savaş ve salgın hastalıkların olması ve toplu ölümlerden ileri gelmiş olabilir. 1615'de ise 20 mahalle Müslüman ile 14 mahalle gayrimüslim olmak üzere, 517 hane ile 49 mücerred Müslüman ve gayrimüslim hane 342 bunun 274 hanesi Yahudi cemaatı ve 10 hane Çingane cemaatıdır (BOA.TD.722 : 22-24). 38 mücerredten 5'i Çinganedir. ve 2 bive toplam 859 hane, 87 mücerred ve 2 bive olarak kayıt edildiği görülmektedir. Bu dönemde şehrin toplam nüfusu 4384'dür.

Nüfus dağılımında dikkat çeken bir diğer husus da, 16. yüzyılda Manastır'da Müslüman ve gayrimüslim nüfus ayrı ayrı mahallelerde ikamet etmeleridir. Ancak, 1615 tarihli kayıtlarda Karacabey adlı mahallede 28 hanenin 7 hanesi gayrimüslim olarak kaydedilmiştir (BOA,TD.722, s.404). Söz konusu bu dönemde Müslüman ve Gayrimüslimlerin aynı mahallede ikamet etmeye başladıkları anlaşılıyor. Bunun dışında 1545 ve 1615 tarihli kayıtlarda gayrimüslim mahalleler arasında gösterilen Nasreddin adlı mahallede de Müslüman Çinganeler yaşamakta idi (BOA,TD.232, s. 408; BOA.TD.722 s.21). Manastır'ın nüfusuna ilişkin Barkan'da, 1520-1530 yıllarında 640'ı Müslüman, 171'i Hristiyan, 34'ü Yahudi toplam 845 hane tespiti yapmıştır (İdrizi, 2008 : 60). 1530 tarihli icmal tahrir defterlerine göre; 21 Müslüman, 10'u gayrimüslim toplam 31 mahalle bulunmaktadır (Çayırılı, 2000 : 18). Yine Manastır şehri Mufassal Tahrir Defterinden hareketle tespit edilen bilgiye göre de 1569 yılında 24'ü Müslüman, 11'i Hristiyan toplam 35 mahallenin olduğu yönündedir (Yediyıldız, 1999 :23) XVII. Yüzyılın ortalarında Manastır'ı ziyaret eden Evliya Çelebi'de 1482 tarihindeki tespitlerimizle aynı sayıya işaret ederek (BOA.TD.16M :775-786) Manastır'ın 21 mahallesinin olduğunu, iki tarafı ağaçlı bir bulvara sahip bulunduğunu, on köprü, yetmiş cami, iki katlı ve kiremitli büyük-küçük üç bin ev, dokuz yüz dükkân, kırk kahvehane, demir kapılı bir bedesten, yetmiş dört imaret bulunduğunu yazmaktadır (Evliya Çelebi, 2003 : 294-295). Yukarıda sözü edilen mahallelerin yıllara göre nüfus dağılımı tablo halinde aşağıda yer almaktadır.

Tablo-I Müslüman Hanelerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yıllar	886H/1482M			929H/1523M			951H/1545M			1022H/1615		
	h	m	b	h	m	b	h	m	b	h	m	b
Müslüman Mahalleler												
Davut S araç	68											
Yörük Ali	65											
İsmail	45											
Yusuf Kara	22			28	15							
Türbe	35	1					10	4		16	1	
Debbağ Kara	33			33	11		13	5		28	2	
İlaldı/Dımuş-ı Bey	17			28	3		20	4				
Cemaat-i İlaldı	11											
Debbağ Hamza	23											
Veled-i Bostancı	25	1										
Hamza Sinan	39											
Kıraş Bey	17											
Eymir/Ryne				55	31		33	7		28		
Isak Çelebi				56	16		25	5		29		
Kara-oğlan				56	22		38	5		44	11	
Haydar Bey				12	1		7	3		19	2	

Diğer Kara- Debbağ				33								
Oğul-Paşa				43	20		18	2		33	5	
Mehmed-i Siyah				35	11		23	1		8		
Ali Çavuş				37	7		14	5		30		
Firüz Subaşı				9			14	2		75	6	
Dahçe(?)				27	6							
Kasım Çelebi				12	2		10	8		17	1	
Hasan Bey				17	1							
Karaca Bey				38	3		28	12		41	2	
Sabuncu Oğlu Nam-ı Değer Hayyat Hızır				23	8							
Ahmet Subaşı				23	6							
Kalli Bey				15	7							
Yakup Bey				13	5		9	5		17	5	
Hacı Bey				42	7		25	9		33	4	
Suhte Hoca							10	2		37		
Bostancı Zade							16					
Nasuh Bey							9	3		19		
Hüseyin Subaşı							9	3		11	3	
Kemal Bey/Sinan Bey							9	8		32	2	
Göbek							10	4		9	4	
Cedidi Bali Bey							6	1		48	10	

Kaynak, BOA.TD16m, s. 775-786; BOA.TD.149, s. 353-367;
BOA.TD.232, s.398-409; BOA.TD.722, s.12-25.

Tablo II. Gayrimüslim Hanelerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yıllar	886H/1482M			929H/1523M			951H/1545M			1022H/1615M		
	h	m	b	h	m	b	h	m	b	h	m	b
Gayrimüs.M ahalleler												
Cemaat-ı Gebran Manastır An Zaimi	31			20	5							
Turko Dolne	28											
Piyo Veled-i Habkov	24			16		2				3	2	
Gön	23											
Todor Dimo	18						15	1	1	5	3	
Yundlu/ Lukaç	26											
Kaliçe/ Kalçe	29											
Karaca Bey	7											
Karaca	36											
Cemaat-i Çömlekçiyen										11	17	
Cemaat-i Yahudi				49	6		59	26		274		
Koyo Dimo				35			15	1	2			
Lukaç				16		3						
Ral- Nikola				24		2	26	1	1	6	10	
Piyo- Nikola				15			10	1		7		
Todor Yani				24		7	11	1	1	15		
Türbe namı-ı değer kaliç				20		2						
Hacı-ı Türbe				17		2	5	1				
Dımişk-ı Bey				3			22	4				
Cedid-i				10			17	4				

Çömlekçiyan												
Niko Eyko(?)						10	2					
Tornik						12	3		21	6	2	
Yund						4	1					
Rayçe İstikov						27	5		29	11		
Todor Saçu									14			
Hüseyn Bey									19			
Kürekçi Yan									5	1		
Nasreddin						16	10		48	9		
İacı Apdullah an- Kiptıyan									10	5		

Kaynak, BOA.TD16m, s. 775-786; BOA.TD.149, s. 353-367;
BOA.TD.232, s.398-409; BOA.TD.722, s.12-25.

Tablo-III Müslüman ve Gayrimüslimlerin Tahmini Nüfus Dağılımı⁵

Yıl	Müs. Hane	Müs. Müc.	G.Müs. Hane	G.Müs. Müc.	Bive	Yahudi Cemaat	Çing. Cemaat	Top. Nüf.
1482	400	2	222					3112
1523	843	182	249	11	18	51	10	5972
1545	302	96	173	31	5	85	21	3037
1615	517	49	118	33	2	274	15	4704

Tablo III'te yer alan verilere göre Manastır'ın Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa göre oransal dağılım⁶ 1482'de Müslümanlar %64.3' ünü, gayrimüslimler ise %35.7'sini; 1523'de Müslümanlar %76.7'sini, gayrimüslimler %23.3' ünü; 1545'de Müslümanlar %61.5'ini, gayrimüslimler %38.5'ini; 1615'de ise Müslümanlar %74.2'sini, gayrimüslimler 25.8'ini oluşturmaktadırlar. Bu nüfus dağılımına göre şehirde ağırlıklı olarak Müslümanların yaşadığı gözlenmektedir.

4. ŞEHİRDE SOSYAL YAPI VE DİNİ HAYAT

Osmanlılar bir yeri fethettiklerinde ilk iş olarak o yeri imar etmek ve şenlendirmektir. Manastır içinde aynı yöntem sürdürülmüştür. Daha öncede bahsedildiği üzere, bölge de ahaliye yönelik, camiler, mescitler, yollar, kervansaraylar, hastaneler, darülacezeler, köprüler, çeşme gibi toplumun ihtiyaçlarını karşılayan birçok sosyal yapılar inşa edilerek şehre büyük bir canlılık ve ihtişam kazandırılmıştır.

Manastır'da yetmiş kadar caminin mevcut olduğuna dair bilgiler ileri sürülse de, Krum Tomoski, günümüzde 25 caminin mevcudundan bahsederek, Manastır'daki camilerin bir çoğunun birinci ve ikinci dünya savaşında yıkıldığını belirtmektedir (İdrizi, 2008 : 67). Osmanlı geleneğinde camilerin biçimi Anadolu'daki camilerin şekline benzemektedir. Mahalle camisi ve çarşı camisi olarak iki şekilde inşa edilmiştir. Camiler, ihtiyaca cevap verecek şekilde tasarlanmış ve çarşıda ya da merkezlerde meşhur binaların yanında genelde hali vakti yerinde olan kimseler tarafından inşa ettirilmiştir. Söz konusu dini kurumların adı, yapılış tarihleri ve banisi şu şekilde ortaya çıkmaktadır. Eski Cami; Kaynaklarda Atik (yeni) cami olarak da zikredilen bu cami ilk kez kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Manastır'ın Tereke Pazarı civarında II. Murat zamanında Sungur Çavuş Bey tarafından yeniden tamir edilmesinden dolayı Sungur Çavuş Bey Cami adı ile anılır olmuş, caminin tamir gördüğü tarih 1435-1436 yıllarını göstermektedir. Bu camiye bir han, on dört dükkân, bir bahçe ayrıca zaviye ve imaret için beş değirmen, on dükkân, bir bahçe ve bir de büyük arazi vakfedilmiştir (Tevfik, 1327 : 43-44; İdrizi, 2008 : 68).

İshakiye Cami; İshak Efendi tarafından 1508-1509 yılında yaptırılan bu cami Manastır'ın tam ortasında olup, Dragor çayının 30-40 metre mesafesinde yer almaktadır. 1523 tarihli tahrir defterinde (BOA.TD.149 : 354) aynı isimle anılan mahallede İshak Çelebi camisi kaydına rastlanılmıştır. Mahalleye adını veren İshak Çelebi'nin vakfı, diğer bir ifadeyle hayratı mevcuttu. Bu kişi cami, ilk orta ve yüksek okulu, mektep, medrese, kütüphane, zaviye vesaire mimari eserler bırakmıştır (Yediyıldız, 1999 : 25-26). Ayrıca, cami görevlilerinin maaşlarının karşılanması ve bakım onarım ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla, camiye akar olarak 210 dükkân, 322 bin dirhem para vakfedilmiştir (Tevfik, 1327 : 43-44; İdrizi, 2008 : 68-72). Müftü Cami Meydana adını veren bu cami 1505-1506 yılında İshak Efendi'nin babası İsa Fâkih tarafından yaptırılmıştır. Akar olarak tereke pazarında 12 dükkân ve 15 hane vakfedilmiştir (Tevfik, 1327 : 43-44; İdrizi, 2008 : 68-72).

Yeni Cami; Manastır çarşısı içerisinde bulunan bu cami Manastır Kadısı Mahmut Efendi tarafından 1558-1559 yılında inşa ettirilmiştir. Camiye gelir olarak dükkânlar, mağazalar, hanlar, evler vakfedilmiştir (Tevfik, 1327 : 43-44; İdrizi, 2008 : 68-72; Duman, pdf). Haydar Kadı Camii; Manastır'ın Karaoğlan

⁵ Tablo-III'de yer alan kısaltmalar : Müs.: Müslüman, Müc.: mücerred, G.Müs.: Gayrimüslim, Çing. : Çingane, top. : toplam ayrıca Yahudi ve Çingane cemaatları tahrir defterlerinde hane yerine kişi olarak kayıt edilmiştir. Tahmini toplam nüfus hesaplanırken Yahudi ve Çingane cemaatları için kişi sayıları esas alınmıştır.

⁶ Bir hane 5 kişi baz alınarak hesaplanmıştır.

Mahallesinde 1561-1562 yılında kagir olarak Haydar Kadı tarafından inşa edilen bu camiye Çıra pazarında Çengel Karakolu olarak adlandırılan meydana kadar dükkanlar, han ve haneler vakıf olmuştur (Tevfik, 1327 : 43-44; İdrizi, 2008 : 68-72). Koca Kadı Camii; Manastır'ın Yeni Hamam civarında Manastır kadısı Ahmet tarafından 1529-1530 yılında yaptırılmıştır. Caminin ihtiyaçları için tahsis edilen gelir kaynağı bilinmiyor (Tevfik, 1327:43-44; İdrizi, 2008: 68-72; Duman, Pdf). Hacı Bey Cami; Manastır'ın Aşağı semtinde At Pazarı diye adlandırılan caddenin üzerinde kâgir olarak yapılmış Manastır'ın önde gelenlerinden ve tomruk ağası unvanı taşıyan Hacı Mehmet Bey tarafından 1521-1522 yılında yaptırılan bu camiye 30 bin akçe, on dükkân, on hane vakfedilmiştir (Tevfik, 1327: 43-44; İdrizi, 2008: 68). Şemseddin Sami, şehirde 24 cami, 9 medrese, 6 ilk mektep, 2500 kadar dükkân, 14 han, 7 hamam ve bir saat kulesinin varlığından söz etmektedir (Sami, 1889 : 4437-4440). Manastır'da binbaşı olarak orduda görev yapan Mehmet Tevfik'te Manastır'da 37 adet cami ve mescidi şerifin olduğunu ve camilerin banisi ve yapılış tarihlerini de yazmaktadır (Tevfik, 1327 : 39).

Camilerin dışında ayrıca bir çok medresenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu medreselerin isimlerinden bahsedilecek olursa; İshakiye Medresesi, Yeni Cami Medresesi, Terekeler Medresesi, Sungur Çavuş Medresesi, Şerif Bey Medresesi, Tevfikiye Medresesi, Feyziye Medresesi, Koca Kadı Medresesi, Haydar Kadı Medresesi, Dülbent Kadı Medreseleridir (Duman, pdf.). Osmanlılar döneminde dini ve eğitim kurumları ile öne çıkan Manastır, Rumeli Eyaletinin merkezi konumunda ve Balkanlar'da önemli bir şehir idi. Bugün Manastır'da 11 cami ayakta kalabilmiştir. İshak Çelebi diye bilinen İshakiye, Hatuniye, Hasan Baba ve Hamza Bey (üç şeyhler diye de bilinmektedir) camilerinde namaz kılınmaktadır. Ayakta kalan ancak namaz kılınmayan camilerde bulunmaktadır. Bu camiler de; İsa Fakih (Müftü camii diye bilinen), Hacı Mahmud Bey (Hacı Bey), Koca Kadı (Koca Ahmed Efendi), Paftali Cami, Şerif Bey Cami, Yeni Cami ve Haydar Kadı Cami olup, bugün bu camiler Makedonya yetkilileri tarafından depo olarak kullanılmaktadır (İdrizi, 2008 : 73).

Bunun yanında şehirde karşılıksız hizmet veren "imaret" olarak adlandırılan aş evleri de inşa edilerek, bu müesseselerde, fakir ve yolcuların bedelsiz yemek yiyebilme imkanı sağlanmıştır. İmarethanede, yolcular, fakirler istifade ettikleri gibi medreselerde ders gören talebeler de yararlanmaktaydı. Şimdi bu sosyal yapılarda görev yapan dini ve yönetici kesimi tespit etmeye çalışalım. İncelediğimiz dönem itibariyle, 1481'den 1615'e kadar İslâm mimari eserlerinde bir yükseliş görüldüğü gibi bu müesseselerde görev alan kişilerin sayısı da artmıştır. Tahrir defterlerinin verilerine göre 1482'de 11 imam/hatip, 9 kethudâ, 1 kadı, 1 katip ve 4 mirâhûr; 1523'te 31 imam/hatip, 7 müezzin, 5 kethudâ, 1 yiğitbaşı, 1 subaşı, 3 baştine ve 1 mirâhûr; 1545'te 34 imam/hatip, 16 müezzin, 1 şeyh, 2 kethudâ, 1 voynuk, 1 fakih, 104 akıncı, 9 halife, 3 muhassıl ve 1615'te 45 imam/hatip, 23 müezzin, 2 kethudâ, 53 akıncı, 8 muhassıl, 1 müteveli, 2 mülazım ve 1 müderris kaydedilmiştir. Aşağıdaki Tablo-IV'de yıllar itibariyle meslek grupları gösterilmiştir.

Tablo IV Şehirde Dini ve Yönetici Grubun Dağılımı⁷

YILLAR	1482	1523	1545	1615
İmam/hatip/	11	31	34	45
Müezzin		7	16	23
Şeyh			1	
Kethudâ	9	5	2	2
Kadı	1			
Dizdar				
Yiğitbaşı		1		
Voynuk			1	
Çavuşbaşı				
Katip	1			
Subaşı		1		
Fakih			1	
Baştine		3		
Akıncı ⁸			104	53
Halife			9	
Muhassıl			3	8
Müteveli				1
Müderris				1
Mülazım				2

⁷ BOA.TD16m, s. 775-786; BOA.TD.149, s. 353-367; BOA.TD.232, s.398-409; BOA.TD.722, s.12-25.

⁸ Akıncı sayısı verilirken eşkin ve yamakta dahil edilmiştir.

Mir-âhûr	4	1		
----------	---	---	--	--

Yukarıda da imam ve müezzinlerin yıllara göre dağılımdan anlaşılacağı üzere dini görevlilerin sayısının artması dini kabul edenlerin sayısının arttığına da işaret etmektedir. Hemen hemen her mahallede en az bir cami bulunduğu ve bu camilerde bazen iki imam ve bir müezzinin görev yaptığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

6. ŞEHİRDE ESNAF VE TİCARİ HAYAT

İslam devletlerinde öteden beri var olan anlayış, ahali ülkenin kaynaklarını kullanırken ve artırırken hükümdarın kudretini desteklemeye yönelik hareket ederdi. Osmanlı devletinde de her türlü ekonomik faaliyet hükümdarın tasarrufunda şekillenmiştir. Hükümdarın otoritesini temsil edenler yöneticiler, asker ve din adamları ile vergi mükellefi ve üretici kesim Tebaa ya da reaya olmak üzere iki gruptan oluşmaktaydı. Tebaa; çiftçiler, tüccar ve esnaf (hırfet erbabı) dır. Her sınıf kendi içinde teşkilatlanmış, siyasi-sosyal düzenin uyumlu çalışması devletin aslı görevidir (İnalıcı, 2009 : 256). Bu bağlamda, Osmanlı şehirlerinde sanat erbabı belli kurallara uyararak üretimde bulunur ve ürettiklerini kendileri pazarlardı. Genellikle aynı mesleğin mensupları bir arada yan yana bulunan dükkanlarında çalışır ve buldukları sokağa kendi adlarını verirlerdi. Çarşı veya sük olarak da adlandırılan bu yerler her çeşit esnafın yer aldığı daha büyük çarşı ve pazar yerlerine açılırdı (Ergenç, 2012 : 38). Osmanlı şehir hayatında önemli bir yer oluşturan esnaf grupları ile dükkanların önemli bir zaruret olmadıkça artırma veya azaltma olmazdı. Gedik diye isimlendirilen bu sisteme göre, izinsiz açılan dükkânlar kapatılırdı (Kazıcı, 2003 : 124). Osmanlı şehrinde bir sanat veya iş kolunda çalışanlardan herhangi biri bu işten ayrılrsa ya da ölse, yerini alacak kimsenin belirlenmesi, belli kural ve eskiden beri uyulan (âdet-i kadime) bir düzene göre olmaktadır. Her hırfetin (sanat kolu) başında bir şeyh, bir kethûdâ ve bir yiğitbaşı bulunmaktaydı. Bunlar o meslek veya sanat grubundaki ustaların oy birliği ile seçilmekte idiler. Seçilme işlemi kadı sicillerine kayıt edilerek tamamlanırdı (Kazıcı, 2003 : 125). İncelemekte olduğumuz Manastır şehrinde de kethûdâ ve yiğitbaşı kayıtlarına rastlanılmıştır (bkz.Tablo-IV). Bu doğrultuda mufassal tahrir defterleri ve diğer kaynakların verilerinden hareketle, Manastır şehrinde mevcut olan esnaf ve zanaatkarları bir ölçüde tespit etmek mümkün olacaktır. Yıllara göre meslekler şu şekilde oluşmaktaydı.1482’de 11 hayyât, 6 hallâc, 12 sarrâc, 17 bakkal 3 mûy-tâp (kıl veya yünden dokuma işi yapan), 1 bostani, 2 çömllekçi, 25 debbağ, 5 kasap, 4 tirger/okçu 1 sâr-bân, 1 helvacı, 1 bazari/satıcı, 5 pabuçcu; 1523’de 11 hayyât, 6 hallâc, 9 sarrâc, 9 bakkal 5 mûy-tâp 1 semerci, 37 debbağ, 4 kasap, 9 helvacı, 1 bazari/satıcı,11 pabuçcu, 1 attar (tuafiyeci ve güzel koku satan), 1 çilingir, 2 sabuncu, 1 bezirgan, 1 boyacı, 1 keçeci, 1 baltacı; 1545’te 7 hayyât, 4 hallâc, 6 sarrâc, 2 bakkal, 11 debbağ, 2 kasap,1 tirger/okçu, 1 sâr-bân, 4 helvacı, 2 Berber, 5 pabuçcu, 2 attar, 3 sabuncu, 4 kiracı, 4 orakçı, 1 fakir’ül-hal, 3 pâbâni, 3 tüccar; 1615’de 10 hayyât, 7 hallâc, 1 mûy-tâp 17 debbağ, 2 tirger/okçu, 5 helvacı, 1 Berber, 4 pabuçcu, 3 attar, 1 sabuncu, 138 kiracı, 5 vakıf görevlisi, 1 hamami, 3 dellâl, 3 neccar (marangoz), 1 pirifani, 2 çarkçı, 1 demirci, 1 dilenci, 2 hamal, ve 6 dülger/dürger (binanın ahşap kısmını yapan) olarak kayıtlarda yer almaktadırlar. Bu mesleklerin dağılımından da anlaşılacağı üzere Manastır şehrinde dokumacılık, halıcılık ve tekstil kollarının yaygın olduğu gözlenmektedir, Ayrıca, dericilik ve dericilik işletmeciliğinin oldukça yaygın olduğu gözlenmektedir. Bu kolların dışında gıda üretimine yönelik işkolları ile hizmet erbabı kimselerde bulunmaktadır. Satıcıların yanı sıra tüccarlarda bu şehirde varlıklarını hissettirmektedirler. Tarım ve hayvancılıkta bu dönemde şehirde ekonomik hayatın vazgeçilmez üretim ve geçim kaynakları arasındaydı.

Şehirde dikkati çeken hususlardan biride 1545 ve 1615 tarihli defterlerde az da olsa kirada oturan kimselerin kayıtlarını tespit edebiliyoruz. Yine çok az sayıda vakıf evlerinde oturanlar bulunmaktaydı. Muhtemelen kiracı durumunda olanlar olduğu gibi, kira ödemeksizin vakıf evlerinde oturanlar bulunmakta idi. Bunlar daha çok vakıf kuruluşlarında görev yapanlar ve vakıf kurucusunun koyduğu şartlar uyarınca “sükna” yerleşim hakkını kullananlardır. Ayrıca, Manastır şehri halkının % 17’sini esnaf ve tüccar, % 11’ini dini ve idari hizmetle görevli şahıslardı. Şehirde, akıncı, eşkinci ve yamak gibi sıfatlarla kayıtlı kimselere de oturmaktaydı. Akıncılardan sadece ikisinin ek görevleri olduğu anlaşılıyor: Bunlardan birisi berber, diğeri ise zerger kuyumcuydu. Şehirde ;1482, 1523, 1545 ve 1615 tarihli defterlerden elde edilen verilere göre zanaatkârın çoğu Müslüman, bunların arasında sadece 1482 tarihli defterde Turko- Dolne mahallesinde 2 hane (1 hayyat, 1 bâr-gir) Karacabey mahallesinde (2 muytap ve 1 terzi) olmak üzere 3 hane ve Gön mahallesinde de 3 hane (1 terzi, 1 kasap ve 1 bazari) olmak üzere 8 Hıristiyan hane mensubunun meslek

sahibi olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo I-II). Bu meslekler içerisinde terzi, demirci, değirmenci ve bir kasap bulunmakta idi. Özellikle XV. ve XVI. Yüzyılda Balkan toplulukları içerisinde zanaatla uğraşan Müslümanlardı. Gayrimüslimler genelde tarım ve hayvancılıkla uğraştıklarını söyleyebiliriz.

Manastır şehrinin üretim ve gelir kaynakları aşağıdaki Tablo-V’de toplu olarak gösterilmiştir. Yıllara göre şehirde yetiştirilen ürünlerden elde edilen hasılat toplamı şu şekilde idi. 1482’de toplam hasılat 76930, 1523’de 81636, 1545’de 118636, 1615’de 45200 akça idi. Bu verilere göre şehrin gelirleri artarak devam etmiş, ancak 1615’de ciddi bir azalma söz konusudur. Bu durum muhtemelen göçler, salgın hastalıklar sonucu toplu ölümler neticesinde üretimin düşmesine ve dolayısıyla gelirlerin azalmasına yol açmış olabilir.

Tablo-V Şehirde Yetiştirilen Ürünler ve Gelir Kaynakları⁹

1482			1523		
ürün	kıymet	miktar	ürün	kıymet	miktar
Hınta(Buğday)	214	3324	Gendüm		690
Şair	27	275	Mercimek		455
Besatin (sebze Bahçeleri)		1425	Öşr-i bostan		600
Diğer besatin		45	Öşr-i Meyva		20
Ketan		75	Hasl-ı Çayır		300
Meyva		72	Öşr-i Ketan		740
Gül-nar		675	Öşr-i bağat müslüman		1000
Bağat	671	4355	Gendüm		200
Burçak	32	30	Şair		1300
Öşr-i bağat ve burçak	142	715	Öşr-i aded-i ağnam ve gayri		11700
Hasıl-ı çayır		730	Bağ, bahçe, çayır ve gayri		140
Asiyab (Su değirmeni)	49	1355	Öşr-i çiftlik		200
Diğer asiyab	5	150	Çiftlik ve çayır		150
Öşr-i bağat-ı Müslüman		3450			
Çavdar	5	45			
Asiyab, hınta ve şair	25	275			
Cem’qn 5 köy 899 hane 13 bive	Hasılat toplamı 76930		Hasılat toplamı		81636

1545			1615		
ürün	kıymet	miktar	ürün	kıymet	miktar
İspençe		5155	Gendüm	25	625
Gendüm	25	625	Mahlud (karışım)	30	390
Mahlud	30	390	Öşr-i Bostan		100
Öşr-i Bostan		530	Öşr-i Meyva		58
Öşr-i Meyva		120	Hasıl-ı çayır		15
Çayır		300	Resm-i keten		100
Öşr-igiyah			Bağat-ı müslüman ve Yahudiyan		2000
Bağdat Müslüman		1920	Resm-i giyah		500
Asiyab (su değirmeni)	1		Resmi sepet	4	24
Bazargan, aruzane ve yörükhan,		73487	İrsaliye		10000

⁹ BOA,TD.16m : 785; BOA.TD.149 :376; BOA.TD.232 :409; BOA,TD.722 :25. Tabloda yer alan kimi ürünler ve üretim araçları tahrir defterlerinde belirtilen şekliyle gösterilmiştir.

Şabhane				
Öşr-i mezra bağ ve çayır		140	Bac-ı bazar şabhane tapu-i zemin ve aruzane	23427
Nefs-i şehir çiftlik ve diğer		15000	Çitlik-i Müslüman gendüm ve malud	281
Hasılat toplamı	118638		Resmi sepet	4
			Diğer ispençe	2400
			Resmi Dühan	15
			Yaylak	215
			Resmi küvare	40
			Kaçkun, gayib ve mal-ı mevkuף	3000
			Hasılat toplamı	45200

Şehirde ekonomi ve sosyal yapının işleyişinde önemli bir fonksiyonu yerine getiren yapılardan biride vakıflardı. Vakıflar, bünyesinde ibadethaneler, aşevleri, imarethaneler, hastaneler ve benzeri yapıları barındırmaktaydı. Şehir insanının günlük yaşamını olumlu yönde etkilediği gibi, şehrin gelişim ve değişim süreçlerinde de vakıf külliyeleri etkiliydi. Osmanlı şehrinde yaşayan herhangi bir insanın birçok beklentisine ve ihtiyacına yanıt verebilen bu mekanlar, doğal olarak Osmanlı şehir yapılanmasında hakim unsurlardan biridir. Üstlendikleri bu sosyal işlevin yanı sıra, şehre yaptıkları ekonomik katkı da vakıfları şehir hayatı için önemli hale getirir. Birden fazla işlevi olan bu yapıların işletilebilmesi ve tüm görevlerini yerine getirebilmesi için ciddi bir gelire ihtiyacı vardır. Hem görevlilerin ücretlerini ödemek, hem de vakfa ait olan çeşitli mekanların onarımını yapmak, hayır faaliyetlerini devamlı kılabilmek için vakfa ait iş yerleri ve dükkanlar yaptırılırdı. Bu yapılanma şehrin ticaretine ve fiziksel gelişimine de katkı sağlardı (Yediyıldız, 1999 : 28). Burada şu hususa da yer verilmeli. Vakıf kurucuları zengin kişiler olabildiği gibi, çoğunlukla üst düzey devlet görevlileri idi. Bu görevliler, ahalinin kendilerine karşı memnuniyetsizliklerini en azından asgariye indirmek, devlet ve toplum nezdinde olumlu bir imaj oluşturmak ve kendilerine dua ettirmekle, zaman içerisinde bu mabetleri kendi çıkar amaçları içinde kullandıkları olmuştur (Yüksel, 1998 : 170). Manastır'da bu hayır kurumlarını ilk inşa edenlerin başında Sungur Çavuş Bey gelmektedir. Daha öncede bahsedildiği üzere 1435-1436 yıllarında tamir ettirdiği cami için bir han, 14 dükkân ve bir bahçe ayrıca zaviye ve imaret için 5 değirmen, 10 dükkân, 1 bahçe bir de büyük arazi vakfetmiştir (İdrizi, 2008 : 69). Şehirde yer alan bir diğer vakıf ise, İshak Çelebi'ye aitti. Bu vakıf 1508 yılında faaliyete geçmiş ve cami, mektep, medrese, han, ve imarethanesi mevcuttu. İshak Efendi Camii için 210 dükkân, 322000 dirhem altın ile yine Manastır'da bir cami, medrese, zaviye, mektep, 105 dükkân, 4 arazi, 20 değirmen ve bir meyve bahçesi vakfettiği bilinmektedir. 1528'de Davut Paşa ve Hacı Bey vakıfları kurulmuştur. Bukovo ve Orehovo köylerinin geliri Hacı Bey vakfına aitti. Ayrıca 30000 kese akçe, 10 dükkân ve 10 han daha vakfedilmiştir (İdrizi, 2008 : 66). A. Bernard isimli Venedikli seyyah 1591 yılında Manastır'ın kalabalık bir şehir olduğunu ve tüccarların buğday, balmumu, yün ve deri ticareti yaptığını belirtmiştir (Alimoski, 2005 : 4). Ayrıca Manastır merkezde XVI. Yüzyılda inşa edilen Debboy Hamamı bulunmaktaydı. Manastır merkezinde XVI. yüzyılda su gücü ile çalıştırılan ve asiyaş olarak bilinen değirmenlerde oldukça yaygındı. Üretime yönelik olarak Kebe atölyelerinde dokumacılık yapılmaktaydı (Çağ, 2010 : 209). Evliya Çelebi'de şehirle ilgili olarak, "...son derece güzel bedesteni var. Manastır keteni meşhurdur. Zengin tüccar ve hacıları çok olduğundan hayır ve iyilik yapmayı çok severler. Şehrin içinde kırk yedi yerde kurşunla örtülü imaretlerin..." olduğunu yazmaktadır (Evliya Çelebi, 2003 : 394-395). İslâm müesseselerinde görev yapan din adamları, vakıflardan destek alıyorlardı. Ayrıca bu canlı ticaret ortamı, şehre çeşitli bölgelerden tüccarların gelmesine, kültürlerin kaynaşmasına ve farklı malların şehir halkının beğenisine sunulmasına yol açmıştır. Bu durum da, kültürel ve sosyal anlamda bir gelişmeye yol açmıştır.

SONUÇ

Manastır, Osmanlı öncesinde Makedon Krallığı, Büyük Roma İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu, Sırp Krallığı ve Bulgar Krallığı hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlıların hakimiyetine I. Murad döneminde 1385'te geçmiştir. Arnavutça ve Türkçe de Manastır olarak isimlendirilen şehir, Osmanlı İmparatorluğu'nun öteden beri uygulaya geldiği imar etme ve şenlendirmeye tabi tutulmuştur. Şehrin mahallelerini ve burada yaşayan nüfusu meslek durumu mufassal tahrir defterleri esas alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle Manastır'da Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Müslüman ve gayrimüslim nüfusun ekonomik ve sosyal durumu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, 1482-1615 yılları arasında Manastır şehrindeki müesseseler, yetiştirilen ürünler ve ticari hayat incelenmiştir. Manastır'ın diğer Balkan şehirlerine nazaran önemli bir merkez konuma geldiği tespit edilmiş ve şehirde bulunan Osmanlı eserlerinin varlığına ve önemine dikkat çekmeye çalışılmıştır. Manastır'da inşa edilen esere bakıldığında, Anadolu'daki şehirlerdeki yapılarla hemen hemen aynı

özellikleri taşıdıkları ve aynı ihtimam bu şehirde de gösterilmiştir. Manastır'ın fetihten itibaren bir merkez haline gelmesi bunu açıkça göstermektedir.

Osmanlı Devleti her şeyden önce bir vakıf medeniyetiydi. Manastır şehrinde inşa edilmiş cami, mescit ve vakıf eserlerde incelenmiştir. Bu eserlerin yapılışı, banisi ve gelir kaynakları ortaya konularak sosyal ve ekonomik duruma katkısı ve toplum hayatına etkisi değerlendirilmiştir.

Bu makale : 28-30 Ağustos 2015 tarihinde Akademik Gelişim Platformu tarafından Macaristan/Budapeşte'de düzenlenen Sosyal Bilimler Konferansına sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi : (BOA).

Tahrir Defterleri : TD.

16M; 149; 232; 722.

370 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri, (937/1530), Ankara : Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2001.

AKDAĞ, Mustafa (1995). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II*, İstanbul: Cem Yayınevi.

ALİMOSKİ, Safet (2005). (Temettuat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ARTUN, Erman, "Geçmişten Günümüze Kültürel Değişim ve Gelişim Sürecinde Balkanlarda Türkçe" erişim tarihi 6.8.2015, http://tukoloji.cu.edu.tr/pdf/erman_artun_balkanlarda_turkce.pdf.

BAYKARA, Tuncer (1999). "Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir!", *Osmanlı*, Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları , s.528-535.

CASTELLAN, Georges (1995). *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, 2.Bs., İstanbul : Milliyet Yayınları.

ÇAĞ, Galip (2010). (XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Hakimiyetinde Manastır, Basılmamış Doktora Tezi), SAÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇAYIRLI, Necati (2000). (Manastır'ın 2 Numaralı Şeriye Sicili (1621-1623), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇELEBİ, Evliyâ (2003) *Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu), Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı - Robert Dankoff, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

ÇELEBİ, Kâtip (1971). *Cihannümâ - İklîm-i Rum* İstanbul : Süleymaniye Kütüphanesi - Halet Efendi Nr. 640, 1971.

DUMAN, Selçuk, "Geçmişten Günümüze Manastır Şehrinde Yaşayan Türklerin Sosyo-Kültürel Yapıları", erişim tarihi, 5.8.2015, <https://www.academia.edu/>. Pdf

EMECEN, Feridun (1994). "Kuruluşta Küçük Kaynarca", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul : IRCICA,

ERGENÇ, Özer (2012). *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

FAROQHI, Suraya (2000). *Osmanlı 'da Kent ve Kentliler*. çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GÖYÜNÇ, Nejat (1970). "Hane Deyimi Hakkında", *İÜEF. Tarih Dergisi*, 37/379, s.331-348.

GRADEVA, Rossitsa (2002). "Orta Balkanlar'da Osmanlı İdari Sistemi Taşra İdaresi 15. yy", Çev: Faruk Çakır, *Türkler*, c. IX, Ankara :Yeni Türkiye Yayınları, s. 916-924.

İBRAHİMGİL, Mehmet (1998). "Manastır'da Osmanlı Dönemi Türk Eğitim Yapıları ve Atatürk'ün Okuduğu Askeri İdadî", *Sempozyum Bildiriler Kitabı* , Ekim 12-13 1998 içinde Manastır Sempozyumu, s.109-123.

İDRİZİ, Murtezan (2008). (XIV. ve XV. Yüzyıllarda Bitola -Manastır Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), SAÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNALCIK, Halil (1987). *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İNALCIK, Halil (1993). "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, İstanbul : Eren Yayınları.

İNALCIK, Halil (2009). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, 34. bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

KAFESOĞLU, İbrahim (1972). *Selçuklu Tarihi*, 1. Bs., İstanbul : Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

KARTA, Nurullah (2015). "16th Century Status Of Poplation and Economic Life in Iskenderiye" *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi* C.4, S.14, s.182-192.

KAZICI, Ziya (2003). *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, İstanbul: Bilge Yayıncılık.

NURESKİ, Djuneis (2014). "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.3, S.1, s. 63-102.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul :Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

PRİFTİ, Kristaq (2003). "Manastır" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, C. XXVII, s.562-563.

SÂMİ, Şemseddin (1889). *Kamûsü'l -A'lâm*, İstanbul : Mihran Matbaası, C.VI.

TEVFİK, Mehmet (1327). *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır: Beyne'l-Milel Ticaret Matbaası.

TUFAN, Muzaffer (1996). "Balkanlar'da Bin Yıllık Türk Kültürü", *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, 29-31 Mayıs 1995, Bildiriler, İstanbul : Edebiyat Fköltesi Basımevi, s. 1-14.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, C.I, Ankara :Türk Tarih Kurumu.

ÜSTÜNDAĞ, Nagehan (2005). "Osmanlı'da "Şehir" Ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin Ve Rusçuk Örneği (18.Yüzyıl)", *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, S.2, s.149-167.

YEDİYILDIZ Bahaeddin (1999). "Osmanlılar Döneminde Manastır", Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 12-13 Ekim 1998, Manastır/Bitola : *Bildiriler*, s.21-35.

YÜKSEL, Hasan (1998). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, I. Bs.,Sivas : Dilek Matbaası.

